

DAKTILOIDNOST CANKARJEVE PROZE

V zadnjem času, ko sem ob Lukrecovi Naravi sveta spet do vratu zapokan v heksameter, mi je med branjem lepega Mahničevega članka Slog in ritem Cankarjeve proze v poslednjih treh številkah JiS vnovič prišla do zavesti moja stara domneva, da je ritmična osnova slovenskega jezika daktilska ali vsaj močno daktiloidna. Zato se mi slovenski heksameter po svojem ritmu nikoli ni zdel tuja rozga, cepljena na domačo podstavo, kakor se to še zmeraj čuti pri nemškem heksametru, temveč mi je slej ko prej tvorina, ki se njen daktilski ritmični tok neprisiljeno sklada z nekoliko privzdignjeno slovensko prozo. Naravnost presenetljiv dokaz za ta doslej samo sluteni pojav mi daje Mahničev članek v svojih citatih iz Cankarjevih tekstov. Kakor jih je tudi malo v primeri s celotnim Cankarjem, že ta betev potrjuje mojo tezo na vsej črti. Označil sem si okoli 120 izrazito daktilskih mest, a to še daleč niso vsa, daktiloidnih pa sploh upošteval nisem. Med primeri je veliko celih in okrnjenih heksametrov, pa tudi dva brezhibna pentametra. Pozornost zbujaajo številni daktilski začetki, zlasti pa daktilski zaključki stavkov. Sploh je stavčna klavzula v Cankarjevi prozi vredna nadrobne preiskave. Kdor se je ukvarjal z rimsko retoriko, ve, da Cicero v svojih klavzulah ne trpi daktilskega ritma: esse videris (— u u — u) mu je bila groba napaka, dobra pa klavzula esse videaris (— u u u — u), torej kretik + trohej. Za Cankarja pa se mi zdi, da mu je ravno heksametrski konec (versus Adonius) posebno priljubljeno stilno sredstvo. Ko bi utegnil, bi se sam lotil raziskave, zakaj uveren sem, da bi se iz materiala dale izvesti določne zakonitosti, ki bi tudi s te strani osvetlile Cankarjev stil. Tako pa prepustim delo slovenskemu seminarju, morda se najde kdo, ki bo pograbil kost: bilo bi vredno truda. V naslednjem prinašam nekaj zgledov iz Mahničevega članka: citiram kar po njem ker štejem te vrstice samo za pobudo k sistematskemu raziskovanju.

Celi heksametri: ... smrt in tako od hiše do hiše in trka na duri; tvojo besedo sem slišal in v tvoje srce sem pogledal; ... mestom brezkončno morjem, veselje brezkončno, brezkončna ...; ni bojzljivost, ni strah pred trpljenjem — kaj je trpljenje (trohej je znosen, ker je pavza za njim); trpi, srcé, potrpi, molči v tej noči gnusobe (trohej znosen, ker cezura za njim); čuden smehljaj, pol ironija, pol zadovoljnost (do brezhibne oblike manjka samo dvakrat »na pol« namesto »pol«); zdi se mi, da sem te videl; v svojih najlepših sanjah (močno šepav, ali vendar heksameter).

Okrnjeni heksametri:

a) heksameter, ki mu manjka zadnji zlog: bolj nego kdaj poprej si v strahoti teh časov želim u.

b) heksametri, ki jim manjka na koncu amfibrahis: moje ime je Martin Kačur, učitelj u — u; vse, od začetka do konca, en sam trenotek u — u; stari je šel v Ameriko — le ga nalijmo u — u; mladi je šel v Vestfalijo — le ga nalijmo u — u.

c) heksametri, ki jim manjka zadnja tretjina ali reizianum: toplo je v izbi, mehka zadovoljnost u — u u — u; ni me izpustilo, strmelo je vame u — u u — u; hiša do hiše smejó se prijazno u u — u — u; ker je potr in slab od bridkosti u — u u — u; jaz sem Drmaška, Drmaška, Drmaška u — u u — u; Tine obležal, od vina pijan — u u — u; jaz še nisem doživel te sreče u — u u — u; kar si rekel, ne boš oporekel u — u u — u; kar si zapisal, ne boš izbrisal u — u u — u; šla je Marjanca v ta lepi greh — — u u — u (šepa zavoljo troheja).

Pentameter: dečko krepak in zdrav, dela in sreče želján; čisto srce, ki je šlo skozi medeno goró / greha in ni ga okúsilo (ta pentameter se nadaljuje celo s prvo polovico heksametra).

Daktilski začetki stavkov: ni ga človeka; kar sem napisal; stavek za stavkom; bleda svetloba; zate cilinder; Kristus je zmagal; kaj bi zdaj z njivo; naj me ubije; ti si dosegel; mene so vpregli; ni se genila; kar je biló kdaj; trg se je širil; tiho, skrivnostno; tukaj je živel; vidi pogrebce; mrko in mrzlo;

kakor metulji; — precej bi mislili; reci prijatelju; blato je segalo; — nič se ne boj; to je obraz; šel je nekoč; njenih besed; kdaj je bilo; — okno se odpre na stežaj; sonce je segalo dol; meni se zdi takó; kakor žival med ljudmi; — vzburkane sanje so gledale; ker je že star in nadložen; mrzlo in mrko je gledal.

Stavčne klavzule v daktilskem ritmu:

a) versus Adonius: ure brez zlega; pol v zavesti; gnilega kvarglja; ljubil svoj narod; tudi bogata; svetle cekine; v svojem trpljenju; čisto na bergle; vina pijana; veliki petek; sleče ljubezen; blagodišeče; vse ti je ona; polna kesanja; kdaj je bo konec; želja za željo; tihi in pusti; izba bo prazna.

b) konec pentametra ali korjamb — o o —: (od) vrha do tal; kdaj je bilo; kje si ti sam; ječa in noč; — legel oblečen na peč (cela druga polovica pentametra). Korjambova varianta je molosus — — —: hej na pot!

Dvojica stavkov, ki jo Mahnič citira iz Kurenta (JiS II, 214), se veže v dve štirivrstični kitici, ki sestojita iz samih heksametrskih začetkov. Gotovo je v Kurentu najti še več podobnih zgledov. Tudi v Drmaškini, na isti strani citirani »pesmi« močno prevladuje daktilski ritem. Po vsem tem mislim, da ne pogajam predaleč od resnice, ako trdim, da je ritmična osnova Cankarjeve proze in slovenskega jezika sploh daktiloidna. To je tudi vzrok, da tujci, ki so večji naši besedi, slišijo iz nje prijetno melodičnost.

A. Sovrè

O USODI ZADNJEGA ROKOPISA KLUSOVEGA JOŽA

Ko skušam po dvanajstih letih opisati usodne dogodke, ki so v zvezi z zadnjim rokopisom Klusovega Joža¹, moram priznati, da spomin, ta mnogo-krat dokaj nezanesljivi varuh doživetij in naključij, tudi meni ni preveč zvest. Dogodek sam mi je zaradi svoje novosti, nenavadnosti in žalostnih posledic še vedno živo pred očmi, mnogo okoliščin, ki bi bile, če ne važne, vsaj zanimive, pa je utonilo v podzavest, od koder mi jih ni bilo moči izgrebsti.

Nemogoče mi je n. pr. z gotovostjo dognati, kako sem prišel do rokopisa. Možnosti je trije: 1. rokopis mi je dal pisatelj sam sredi junija 1944 v vasi Veliko Globoko pri Zagradcu ob Krki. V tej vasi se je takrat mudila Cankarjeva brigada, Klusov Joža pa je bil tedaj, kot je znano, pomočnik političnega komisarja 2. bataljona omenjene brigade. V Veliko Globoko sem šel iz bližnje Dečje vasi pri Zagradcu, kjer je bil tedaj štab XV. divizije. V Cankarjevi brigadi sem se sešel z borci, ki so že bili ali bi mogli postati dopisniki divizijskega tednika »Razgled«, katerega uredništvo sem prevzel konec maja tistega leta. 2. Rokopis mi je prinesel član propagandnega odseka XV. divizije Zdenko Hlavaty, ki je kot nekdanji borec Cankarjeve brigade pisatelja zelo dobro poznal, se z njim večkrat shajal in bil nazadnje tudi priča njegove smrti pri Bosiljevu. 3. Rokopis sem dobil od Djura Šmicbergerja, propagandista in vojnega dopisnika v štabu Cankarjeve brigade. To bi bila najbolj »uradna« pot in od treh omenjenih možnosti morda še najbolj verjetna.

Bodi že tako ali tako, dejstvo je, da sem imel v drugi polovici junija 1944 v rokah zadnji rokopis Klusovega Joža, zbirko štirih črtic s skupnim naslovom BLEGOŠ, posvečeno »spominu junija 1942 na Blegošu padlim junakom«. Takoj ko sem delo prebral, sem sklenil, da ga čimprej natisnemo in izdamo kot posebno, ciklostirano knjižico. Operativni premiki naših brigad v zvezi z napadom ustašev in vlasovcev na Metliko in z napadom slovenskih brigad na ustaško postojanko Bosiljevo konec junija in manevrski boji in manjši spopadi v juliju so izvršitev načrta nekoliko zavlekli.

Konec junija smo zvedeli žalostno novico, da je v bojih za Bosiljevo, ki so ga naše brigade po dveh dneh bojev v naskoku zavzele, padel »junak in poet« Klusov Joža. Boleča izguba ni zadela le tistih, ki so simpatičnega in preprostega borca Cankarjeve brigade osebno poznali, temveč vse, ki so v urah oddiha med borbami in vojaškimi dolžnostmi prebiralali njegove črtice iz življenja partizanov in reportaže iz bojev, v katerih je pisatelj sodeloval.

¹ Oznako njegovega leposlovnega dela glej v članku Viktorja Smoleja Naše slovstvo v dobi narodnoosvobodilne vojne v zborniku Pogovori o jeziku in slovstvu (Založba Obzorja, Maribor 1955).